

Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği

Ensar ASLAN*

Özet

Ahilik ve Ahi örgütü kökü eski Türk töresine bağlı olan ve Anadolu'da yaygın ve yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı gibi bir çok çalışma kollarını içine alan bir esnaf birliğidir. Bu kavram aynı zamanda esnaf teşkilatı içerisinde oluşturulan dostluk, arkadaşlık ve kardeşlik anlamlarındadır. Türkler'in Orta Asya'dan taşıyıp getirdikleri Ancak Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminden itibaren oluşumunu, yapısını misyonunu ve mantığını öğrenebildiğimiz Ahilik Kurumu Osmanlılar döneminde Anadolu'da bir çok şehirde gedik, lonca ocak tekke, ve zaviye gibi adlarla örgütlenerek yaygınlaşmıştır. Bazı tarihi belgelerden ve Evliya Çelebi, İbn-i Batuta gibi gezginlerin kayıtlarından öğrendiğimiz göre Ahi örgütleri yalnız şehirlerde değil köyler kadar yayılmışlardır. Günümüzde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Ahilik geleneği ve örgütü ile amaç, fonksiyon ve teşkilat yapısı bakımından benzerlik gösteren kurumlar, yapılanmalar ve gelenekler bulunmaktadır. Bunlar Ahilik geleneğinin zaman içerisinde değişikliğe uğramış, benzeri ve devamı olan olan esnaf merkezli, Yâren teşkilatı ve Urfa Sıra Gecesi gibi değişik ad, forum ve içerikte yapılan sazlı sözlü, yemekli toplantılardır.

Urfa sıra gecelerinin başlangıcı ile ilgili elimizde yazılı bir kayıt bulunmamaktadır. Yörenin yaşlı kişilerinin anlatmalarından bu geleneğin yüz elli iki yüz yıldan daha eski bir geçmişinin olduğu söylenebilir. Zira Urfalıların; Dedemin dedesinin zamanında da sıra gecesinin yapıldığı şeklindeki ifadeler, geleneğin kökeninin çok daha eskilere dayandığını gösterir.

Geleneksel kültürümüzün önemli bir parçasını oluşturan Yâren geleneği ve Urfa sıra gecesi, çağdaş edebiyat ürünlerimize yansımış, roman, öykü ve sinemada önemli yer bulmuştur. Örneğin Kemal Tahir'in Sağır Dere ve Kör Duman adlı romanlarında. Yâren geleneğinin toplumsal yaşamı derinden etkileyen önemli bir sosyal kurum olduğu dikkati çeker.

Anahtar Kelimeler: Ahi, Urfa, Sıra Gecesi, Geleneksel kültür

A Cultural Tradition Stretching from Ahi Organisations to Urfa Night Entertainments

Abstract

Ahi organisation is a craft association, including many business branches of innumerable crafts, which have developed immensely in Anatolia with a tendency to protect ancient links with Turkish traditions. It means, at the same time, friendship, brotherhood and solidarity formed among the people dealing with crafts. That tradition was brought by the Turks from Central Asia, but we can learn about its organisational structure only as it was reshaped, structured with a new mission and logic during the Selchuks and other Anatolian states. As an institution, it enlarged its activities and scope in many cities during the Ottoman period with different names, such as "gedik", "lonca", "ocak", "tekke" and "zaviye". As we learn from some historical documents, and the writings by Evliya Çelebi and İbn-i Batuta, the organisation reached as far as remote villages in Anatolia. Today, there are some institutions, organisations and traditions in different places in Anataolia, which resemble the Ahi structure in terms of

* Prof. Dr. Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

traditions, applications, structure, functions and aims. These have undergone some transformations in time, some of which retained the same structures and properties. In general, today they are known with different names, such as “Yaren Organisation” or “Urfa Night Entertainment”, mostly conducted as musical dinner gatherings, with changed content and forms.

We have no written documents regarding the origin of Urfa night entertainments. From the accounts of old people in the region, we suppose that these festivals have a history of longer than 200 years. The account that “when the grandfather of my grandfather was alive, they were holding such events” can suggest that the origin can go further back.

“Yaren Organisation” or “Urfa Night Entertainment”, which form an important part of our traditional culture have had their influence on our modern literary works, and received a significant coverage in novels, stories and movies. In **Sağır Dere** (The Deaf Stream) and **Kör Duman** (The Blind Smoke), two novels by Kemal Tahir, “Yaren” tradition appears as a very important social structure, influencing communal life deeply.

Key Words: Ahi, Urfa, Urfa Night Entertainment, Traditional Cultural

Sıra gecesi, genel bir tanımla, her meslekten oluşan arkadaş gruplarının haftada bir gün, sırayla birinin evinde yaptıkları sazlı sözlü, yemekli sohbet toplantıdır. Sıra gecesi, sıraya katılan kişilerin resmi kurumlarda ve esnaf sınıfından olmaları dikkate alınarak hafta sonları, özellikle cumartesi geceleri yapılır. Sıra gecelerinin kimi zaman, gecenin ortamına göre, sabahın ilk ışıklarına kadar sürdüğü olur.

Erkeklerin kendi aralarında yaptığı sosyal ve kültürel içerikli bu oluşumun, geçmişi çok eskilere dayanan geleneksel bir yapısı olduğu dikkati çekmektedir. Asıl amacı yardımlaşma, dayanışma ve geleneksel kültür değerlerini yaşatarak gelecek nesillere aktarma olarak ortaya çıkan sıra gecelerinin bu yapısı, Osmanlı Ahilik teşkilatının bir tür devamı ve kalıntısı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle bugün Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, değişik ad ve usullerle devam etmekte olan bu geleneğin kökenine ve değişim evrelerine tarihi süreç içerisinde kısaca bir bakarak, bu geleneğin dünü, bugünü ve yarını arasında bir köprü kurmuş ve böylelikle oluşumunu, mantığını daha iyi anlamış olacağız.

Ahi örgütü ve Ahilik, kökü eski Türk töresine bağlı olan ve Anadolu'da yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı, çiftçi gibi bütün çalışma kollarını içine alan bir esnaf ocağı, esnaf birliğidir. Bu kavram aynı zamanda esnaf teşkilatı içerisinde oluşturulan dostluk, arkadaşlık ve kardeşlik anlamlarındadır. Şöyle ki, hemen her alanda faaliyet gösteren esnafın yarı resmi sosyal bir derneği niteliğinde olan Ahilik teşkilatının asıl amacı meslek erbabı yetiştirme çalışmaları çerçevesinde, yoksullara yardım, dayanışma ve çalışma sevgisini aşılmasıdır. İş yerlerinde tezgâh ve atölyelerde çıraklıktan kalfalığa, ustalıktan Ahi babalığına yetişip uzmanlaşarak yükselmenin, ahlak değerlerine bağlı olarak bilgi, beceri ve sanatkârlık öğretisi verilir. Birlik ve ocaklarda bu amaca yönelik olarak yapılan binicilik, müzik ve çeşitli oyun eğitimi gibi sosyal ve kültürel çalışmalarla teşkilat üyeleri arasında birlik ve beraberliğin sağlanması öngörülür.

Türkler'in Orta Asya'dan taşıyıp getirdikleri, ancak Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminden itibaren oluşumunu, yapısını, misyonunu ve mantığını öğrenebildiğimiz Ahilik Kurumu, 18. yüzyıldan itibaren Esnaf Gediği adıyla yeni bir esnaf birliğine dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Ahiliğin, Osmanlılar döneminde Anadolu'da birçok şehirde gedik, lonca gibi adlarla örgütlenerek yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle Edirne, İstanbul, Bursa, Kastamonu, Amasya, Çankırı, Kırşehir, Konya, Sivas, Erzurum, Urfa ve Diyarbakır'da Ahilik esnaf teşkilatının önemli bir sosyal kurum olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bazı araştırmacılar, günümüz Asya Türk devletlerinde Ahiliğin bulunmadığına dikkat çekerek, Ahilik kurumunun Anadolu Türk kültürünün bir ürünü olduğu görüşünü ortaya atarlar. 13.yüzyılda yaşamış, esnaf ve halk arasında Ahiliğin kurucusu ve piri olduğuna inanılan Ahi Evran Mahmut'un Kırşehirli olması, bu görüşleri doğrular niteliktedir. Bizim bu konuda aşağıda belirttiğimiz düşüncemiz, Ahi Evren Mahmut, Ahi birliklerinin örgütlenmesini ve saygın bir kurum olarak yaygınlaşmasını sağlayan bir Ahi babasıdır. Zira 13 yüzyıllarda kuruluşunu tamamlamış olan bir örgütün köklerini 13. yüzyıldan çok daha eskilerde aramak gerekir. Batılı bazı bilim insanları da Ahiliğin çıkış noktasının İran ve eski Mezopotamya kültürlerinde aranması gerektiği savını ileri sürerler. Bu nedenlerle Çağları aşarak değişik kalıntıları günümüze kadar ulaşan sosyal ve kültürel boyutlu bu geleneğin daha derinlemesine bir araştırma ve incelemeye alınması gerekmektedir.

Sanat ve meslek kuruluşlarının varlığının eski Romalılar dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. Roma'da Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kurulan "Corpus Officium Collegia" adlı esnaf kuruluşları meslek örgütü olarak varlıklarını duyurmuşlardı. Bunlar, önceleri özel kuruluşlar iken sonradan değişik Roma yönetim örgütlerinin birer kolu haline gelerek her esnaf derneği hükümete karşı sorumlu birer yönetim durumuna geçmiş ve bu durum onların ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Bu örgüt, M. XII. Yüzyılda yeniden ortaya çıktı. Fransa, İngiltere, Belçika, İtalya ve Almanya'nın birçok şehrinde bulunan esnaf kuruluşları (korporasyonlar) uzun yıllar kilise ve din adamları ile mücadele ederek varlıklarını sürdürdüler. (*Çağatay, 1996:34*).

Ahi birlikleri sadece esnaf ve sanatkârların mesleki bilgi ve eğitimi konularında faaliyet göstermemiş, her birlik bulunduğu, erişebildiği yöre halkının hemen her konuda eğitilip gelişmesine katkıda bulunmuştur. Devletin eğitim ve öğretim kurumlarının henüz örgütlenmediği bu dönemlerde, bu alandaki tek sosyal kurumu sayabileceğimiz Ahilik ve Esnaf Gediği gibi sosyal kurumlar, bir anlamda devletin bir tür eğitim örgütü niteliğinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Böylece bir yandan üretimin ihtiyacı olan kaliteli insan gücü yetiştirmek amacıyla hizmet içi eğitim yaparak ülke ekonomisine katkıda bulunmuş, diğer yandan da toplumun sosyal ve kültürel düzeyinin yükselmesini sağlamak amacıyla eğlenceye dayalı çeşitli eğitsel oyunlarla, seyirlik halk oyunları düzenlemişlerdir.

Bazı tarihi belgelerden, Evliya Çelebi ve İbn-i Batuta gibi gezginlerin kayıtlarındaki bilgilerden öğrendiğimize göre, Ahi örgütleri yalnız şehir köy ve kasabalardaki esnaf ve sanatkârları eğitip yetiştirmekle kalmamış, daha geniş alanlara, köylere dek yayılmışlardır. Anadolu köylerinin çok büyük bir bölümünde, otuz kırk yıl öncesine dek yapısı ve işlevi Ahi birliklerinin devamını andıran misafir odası ve Yâran odaları vardı. Çoğu kalabalık nüfuslu köylerde birden çok misafir odası en az iki üç tane de Yâran odası ve Yâren grupları bulunurdu. Köye nereden ve kim gelirse gelsin buralarda ağırlanır, parasız yedirilir, içirilir, yatırılır, hayvanlarına bakılır, kışın ocağı ya da sobası yakılır, rahatı sağlanırdı. Yâran odalarının nitelikleri başka idi: Bunlar da bir ölçüde ahi zaviyeleri gibi bir rol oynarlardı. Bunların işleyiş mevsimi şöyle idi: Köyde güz ekinleri ekilip, nadaslar yapıldıktan, yakacak, yiyecek, giyecek hazırlıkları bittikten sonra, ahırlardaki hayvanlara bakmaktan başka yapılacak iş kalmaz, yani bu mevsim halkın deyimiyle; köylülerin yan gelip yatma zamanıdır. Yâran odaları da bu mevsimde açılarak halka hizmet sunmaya başlar.

Köyün 20-40 ve daha yukarı yaşlardaki erkekleri, güz gelince yöneticinin ve oda halkının kimlerden oluşacağını saptamaya başlarlar. Etkili birkaç kişi toplanıp, önce "Yâran başı" olabilecek kişiler arasından bir Yâren başı seçerler. Yâren başı belirleme genelde seçimle olur. Eski Yâran başından memnun iseler değiştirmezler. Yâran başı, Ahi birliklerindeki Âhi babalarının benzeridir. Yâran başı, yeniden aralarına katılacakları belirler. Bu, halkın kendi isteğine bağlıdır, bu konuda kimse zorlanmaz. Esasında köyde hiçbir odaya katılmayıp evinde oturan pek olmaz. Kararlaştırılan günde odada toplanır ve aralarında bir de "odabaşı" seçerler. Odabaşı odanın genel işlerini, temizliğini, ihtiyaçlarını ve güvenliğini sağlar, işlerin terbiye ve

edep dairesine yürütülmesini düzenler. Yâranlar köyde fakir ve düşkünlere yardım konusuna çok önem verirler. Düzenli örgüt çalışması ile yemekli eğlenceler, av partileri ve odalarda gençlerin çeşitli yönlerden eğitilmesi sağlanır. (*Çağatay, 1996,40*).

Ahiliğin, mantığı ve özü Arapça, delikanlılık, mertlik, yardım severlik ve cömertlik anlamındaki fütüvvet sözcüğüne dayanır. Fütüvvet nâmeler, bütün bu kavramları açıklayıp yorumlayan, uygulama usul ve yöntemlerini ortaya koyan tasavvufi ve ahlaki eserlerdir. Bu eserler, Ahi teşkilat ve ocaklarının yönetim ve yaşam tarzlarını belirleyen usul ve kaidelerinin yazılı olduğu en önemli kaynaklardır. Ahi ocaklarında esnaf ve teşkilat üyeleri tarafından okunan bu eserler teşkilatın yönergesi niteliğindedir. 13. yüzyıldan itibaren Arapça, Türkçe ve Farsça yazılmış manzum ve mensur birçok Fütüvvet nâme bulunmaktadır.

Ahilikte üyelere Fütüvvet nâmelerde belirtilen üçü kapalı üçü açık diye nitelenen altı iyi ahlak ve insanlık kuralı benimsetilirdi. Bunlardan kapalı olan üçü:

- 1- Eline dikkat et hırsızlık, zorbalık ve kötülük etmemek için.
- 2- Diline dikkat et yalan, iftira, kovuculuk, dedikodu, küfür ve hakaret yapmamak için.
- 3- Beline dikkat et başkalarının namusuna, onuruna dokunmamak için. Açık olacak öteki üç şey de:

- 1- Eli açık olacak: Düşkünlere yardım için.
- 2- Kapısı açık olacak: Konuk ya da bir şey istemeye gelenler için.
- 3- Sofrası açık olacak: fakirlere, muhtaçlara yemek yedirmek için.

Ahiler, kız çocuklarına da şu öğüdü verir ve üç şeyi benimsetirler:

- 1- İşine dikkatli ol,
- 2- Aşına dikkatli ol,
- 3- Eşine dikkatli ol. Yani ailenin, evinin işini ihmal etme, iyi yemek pişir, idareli ol ve kocana sahip olmayı bil. (*Çağatay, 1996;38*)

Ahi örgütlerinde kadının yerinin olmaması dini taassuptan kaynaklanmaktadır. Çünkü Ahilik örgütünün özünü oluşturan fütüvvet kavramı dini, tasavvufi düşünceye dayanmaktadır.

14. yüzyılda yaşamış Kuzey Afrikalı ünlü seyyah İbn-i Batuta, Anadolu'da birçok şehirde düzenli bir şekilde işleyen Ahilik esnaf teşkilatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Ahi ocaklarında sanatçılık; yamaklıkla başlayıp, çıraklık ve kalfalık dönemleriyle devam ederek ustalığa ulaşırdı. En üst seviyede ise Ahilerin eğitim ve uzmanlık alanlarında yetişmeleri ile ilgilenen ehiller, Ahi babaları bulunurdu. Ahi babaları, meslek üyelerini haftanın belli günlerinde, toplu yaşam kuralları, meslek eğitimi, meslek adab-ı muaşeretini vb. konularında eğitirdi.

Ahiliğin en büyük Babası ve pîri sayılan Nasüriddin Ahi Evren Mahmut, Ahilik geleneğinin kurumlaşmasında ve yüzyıllar boyu saygın bir örgüt olarak yaşamasında en büyük pay sahibi olan bir şahsiyettir.

Bugün yurdumuzun çeşitli yörelerinde, Ahilik geleneğinin devamı olarak gördüğümüz ancak daha değişik ad, forum ve içerikte yapılan sazlı sözlü, yemekli sohbet toplantıları bulunmaktadır. Çankırı, Isparta, Kütahya ve Manisa yörelerinde yapılan Yâran/Yâren toplantıları, saygı ve hoşgörüye dayalı sohbet ve eğlence ortamlarıdır. Konya/Akşehir, Çankırı, Gaziantep, Malatya ve Erzincan merkezi ve bazı ilçelerinde çeşitli meslek gruplarından kişilerin katıldığı sazlı sözlü, yemekli içkili Sıra Yârenleri, Yâren geceleri veya Oturak âlemleri yapılmaktadır. Kış aylarında iç mekânlarda, yazın bağ ve bahçelerde yapılan bu grup eğlenceleri buldukları yörelerin kültür ve geleneklerini yaşatıp yayan ortamlardır.

Akşehir Sıra Yârenleri üzerine lisansüstü çalışma yapan Dr. Tarıman Cenikoğlu'nun tespitlerine göre; Akşehir Sıra Yârenleri topluluğunun benzerleri, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde değişik adlar altında bilinmektedir. Geçmiş İslam öncesine kadar dayanmakta olan Yârenlik kuruluşunun, yöntem şekli, töre ve törenleri, özel kanunları, oyun ve eğlencelerinin zenginliği ve çeşitliliği bakımından Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin Halk meşreplerine benzediğini ve bu nedenle Orta Asya kökenli bir folklor geleneği olduğu görüşünü belirtiyor. Değişik mesleklerden yirmi yirmi beş kadar genç erkeğin kış aylarında, şehir köy ve kasabalar sıra evi veya odalarında yemekli veya yemeksiz sazlı sözlü eğlenmelerine yârenlik, üyelerine de Yâren denir. Yâren eğlenceleri usta çırak ilişkisi içerisinde saygı ve sevgiye dayalı hiyerarşik bir düzen içerisinde devam eder. Yârenlik gösterilerinde Yüzük oyunu, Yattı-kalktı oyunu, Findilifistan oyunu, Vızz Vızz oyunu, Dilsiz oyunu... vb. oyunlar oynanır. (Cenikoğlu 1998, 106);

A. Absarlıoğlu Çankırı Yâran kültürü ile hakkında şu bilgilere verir; Yâran Oğuzlardan günümüze çeşitli şekil değişiklikleri yaşayarak gelen, fakat özdeki temel ilke ve anlamları değişmeyen tarihi kültür mirasımızdır. Yaşayışları itibarı ile çok hareketli olan Oğuzların birbirlerine güç vermek, destek olmak ve sorunlarını çözümlenmek gayesi ile belli zamanlarda, belli boy beyliklerinde toplanarak meselelerini hallederek aynı zamanda yemekli eğlencelerde yaptıkları toplantıların günümüze yansımaları diyerek Yârenliğin tarihini Oğuzlara bağlamaya çalışır. Yazar, daha sonraları Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu dayanışma toplantılarının şekil değiştirdiğini, esnafların teşkilatlanmalarına da ışık tuttuğunu ve öncü olduğunu söyler...Yârânın, Türk örf, adet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşmesinden meydana gelen, Ahilik temel prensipleri ile yönetilen, kaliteli üretim, hilesiz satış felsefesinde dürüst esnaf yetiştiren, toplumun her kademesinde görev alan üstün karakterli insanların yetiştiği ilim ve irfan yuvası, her Çankırlı için yaşam biçimi, sevgi ve saygının doruk noktada yaşandığı, otantik ve özel mekânlarda yaşanan, talim ve terbiye ocağı, Oğuzlardan günümüze kadar yaşatılan milli kültür mirasımız olduğunu belirtir.(Absarlıoğlu, 2007; 2,4)

Milli kültürümüzün önemli bir parçasını oluşturan yâren geleneği, çağdaş edebiyat ürünlerimize de yansımış ve yazarlarımızın roman, öykü gibi çeşitli eserlerinde geniş yer bulmuştur. Örneğin Kemal Tahir'in Sağır Dere ve Kör Duman adlı romanlarında, Yâren geleneğinin toplumsal yaşamı derinden etkileyen önemli bir sosyal kurum olduğu dikkati çeker.

Urfa sıra gecesi gruplarını oluşturan kişilerin Ahilik teşkilatında olduğu gibi çoğunlukla ticaretle uğraşan esnaf ve zanaatkâr sınıftan olması ve aynı amaca yönelik faaliyet göstermeleri, sıra gecelerinin, eski Ahilik teşkilatının geleneksel yolla günümüze ulaşan devamı olduğunu göstermektedir.

Urfa sıra gecelerinin başlangıcına dair elimizde herhangi bir yazılı kayıt bulunmamaktadır. Urfalı yaşlı kişilerin anlatmalarından bu geleneğin yüz elli iki yüz yıldan daha eski bir geçmişinin olduğunu söyleyebiliriz. Zira Urfalıların; “dedemin dedesi zamanında da sıra gecelerinin yapıldığı”, “ dedemin dedesinin anlattığına göre” şeklindeki ifadelerli, bu geleneğin kökeninin çok daha eskilere dayandığını göstermektedir. Hasan Açıncı'nın Urfa Tarihi adlı eserinde verdiği bilgilerden 19. yüzyılda Urfa'da sıra gecesi yapıldığına işaret edilmektedir. (Açıncı, 1997) Yukarıda belirttiğimiz gibi Ahilik teşkilatından sıra gecesine dönüşmüş olan ve usul, kural yöntemleriyle sözlü yollardan aktarılan bu geleneğin başlangıcı için kesin bir tarihi belirlemek olanaksızdır.

Urfa sıra gecelerinin çok eski dönemlerden beri sürüp gelmesinin, yaşamasının ve büyük bir keyifle yaşatılmasının en önemli sürükleyici unsuru ve nedeni müzik ve müzikli yemek sohbetlerdir. Her ne kadar müzik icrası gecenin belirli bir bölümünde yapılırsa da, yemek faslı sırasında yapılan sohbet ve muhabbetlerin ana teması da müzik, makam, çalgı ve eski ustaları yâd etme gibi müzikle ilgili konulardır. Başka bir söyleyişle müzik, Urfa sıra gecesinin hamuru, harcıdır diyebiliriz.

Eski dönemlerde evlerde arkadaşlık ortamında yapılan sıra geceleri, yabancıların yani Urfa dışından gelenlerin yoğun ilgisi üzerine son yıllarda ticari lokanta ve otel restoranlarında

yapılmağa başlanmıştır. Çeşitli amaçlarla Urfa'ya gelen yerli ve yabancıların sıra gecelerine büyük ilgi duydukları ve mutlaka katılmak istedikleri dikkati çekmektedir. Hatta illerden sıra gecelerine katılmak isteyen gruplar için turlar düzenlenmekte, tarihi, coğrafi ve dini mekânlar gezilmekte ve Şanlıurfa turizmine büyük katkı sağlamaktadır. Haftanın belirli gecelerinde bu tür ortamlarda yapılan sıra geceleri tamamen müzik ve oyun ağırlıklıdır. Müzik programlarında çoğunlukla Urfa türküleri ve Urfa oyun havaları çalınıp söylenir. Bu bağlamda sıra gecelerinde program yapan profesyonel müzik grupları oluşmaya başlamıştır. Bugün başta Urfa olmak üzere İstanbul ve Ankara'da Urfalı sanatçıların oluşturduğu çeşitli gruplar, televizyonlarda, odalarda, lokanta ve otel restoranlarında düzenlenen sıra gecelerinde müzik programları yapmaktadırlar.

Evlerde, odalarda arkadaş gruplar arasında yapılan Urfa sıra gecesinde zaman zaman politikadan edebiyata, günlük olaylara kadar her çeşit konunun konuşulup tartışıldığı olur. Geleneksel saygı, sevgi ve dostluk kuralları içerisinde sunulan her çeşit görüş ve düşünce dinlenir, kabul görür veya eleştirilir. Yörede çeşitli nedenlerle ortaya çıkan kan davaları, düşmanlıklar ve kırgınlıklar, sıra gecesini üyeleri tarafından sıra gecelerinde barıştırılır tatlıya bağlanır. Sıra gecesini üyeleri aynı zamanda bir sosyal yardım fonu oluşumunda yoksullara, düşkünlere, asker ailelerine ve ölü evlerine çeşitli yardımlarda bulunur.

Urfa sıra gecelerinde içecek olarak çay, kahve ve ayran ikram edilir. Kahve, yörede "mırıra" denilen sade, acı kahvedir. Gecenin başlangıcında ve bitiminde verilen mırıranın yapılması, sunumu ve içimi, belirli geleneksel kurallara bağlıdır. Kahve, güğüm de denilen bakır ibrikte iyice kaynatılır. Bir süre dinlendikten sonra başka bir güğüme süzülür ve küçük kulpsuz fincanlara bir yudum kadar konularak ikram edilir. Acı kahve bir yudumla içildikten sonra boş fincan, kahveyi sunana verilir.

Urfa'da sıra gecelerinin önemli unsurlarından birisi de yemek ve yemek faslıdır. Sırada, müzik programı ve söyleşileri bittikten sonra yemek faslına geçilir. Urfa Sıra gecesinin özgün yemeği çiğköftedir. Aslında çiğköfte bütün Şanlıurfa yöresinin geleneksel mutfağının başyemeğidir. Çiğköfte yapımında kullanılan malzemenin özelliği ve hazırlanması ayrı bir ustalık işidir. Tadını, kıvamını tutturmak maharet ve deneyim ister. Herkes iyi çiğköfte yapıp yoğuramaz. Çiğköfte, sıra gecesine katılan kişiler arasında bulunan usta yoğurucular tarafından yapılır.

Urfa sıra gecesini, mevsime göre açık veya kapalı alanlarda yapılır. Soğuk havalarda yapılan sıra gecesini yukarıda da belirttiğimiz gibi sıraya katılan kişilerin evlerinde, oda ve salonlarında yapılır. Sıcak mevsimlerde ise açık alanlar tercih edilir. Yaz aylarında geceleri bile sıcaklığın 20 derecenin altına düşmediği Urfa'da, kapalı alanlarda bulunmak oldukça zordur. Bu nedenle sadece Urfa'da değil yöre halkı sıcak yaz gecelerini çoğunlukla dışarıda geçirir. Yörede çok bulunan akrep, yılan, çıyan korkusundan yüksek yerlerde veya damlarda yatarlar.

Urfalıların birçoğu bahar ve yaz aylarında Urfa çevresinde bulunan dağlarda kayalara oyulmuş mağaralara, bağ ve bahçelere giderler. Bu mağaraların içi halı, kilim ve yastıklarla döşenir, mangal, ocak kurulur. Kimi zaman gece ve gündüz bu mağaralarda kalındığı olur. Kışın kapalı alanlarda evlerde yapılan sıra geceleri, baharla birlikte yaz mevsiminde bağ, bahçe ve mağaralarda aynı gelenek içerisinde devam eder.

Sosyal, ekonomik ve mesleki eğitim, yardımlaşma, dayanışma ve dostluk ortamı niteliğinde bir kurum olan Şanlıurfa sıra geceleri yüzyıllar ötesinden sürüp gelen esnaf örgütü Ahiliğin kural ve prensipleri ile örtüşen bir geleneğin devamı olduğu görülmektedir. Osmanlılar döneminde Anadolu'da şehir, kasaba ve hatta köy gibi daha küçük yerleşim bölgelerine kadar yayıldığı görülen Ahi birlikleri, esnaf Gediği ve Yâren toplulukları, günümüzde de Şanlıurfa sıra gecesini gibi değişik ad ve usullerde varlığını sürdürmektedir.

Şanlıurfa Sıra Gecesi anlatan bir destan:

Divanla açılır sıra gecesi
Fasılta söylenir Urfa türküsü
Tamburacı Derviş gazel ustası
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Mıkım Tahir'siz olmaz neşesi
Araban'ı dinle gör onda sesi
Arapoğlu Mehmet çalar hep sazı
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Hacı Nuri Hafız'siz olmaz gecesi
Acemaşiranda naziktir sesi
Kürdîyi okusun Cuan hoş sesi
Urfa'da yapılır sıra gecesi

Şükrü Hafız gazel şarkı deryası
Çoktur besteleri bitmez hevesi
Neşesiyle söyler Davudî sesi
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Tenekeci Mahmut okur Navruzî
Çoğürücü Aziz'den dinlerken sazı
Çiğ köfteyi yoğur bırak sen nazi
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Bedirhan Kırmızı söyler Uşak'ı
Dinler Buluntu Mırine Hocası
Bak söylüyor Halil Hafız İrakî
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Mahmut Coşkunes'i dinle eyvanda
Hoyratı türküyü okur her yanda
Her gece dinlerdik onu ekranda
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Seyfettin Sucu Şarkın bülbülü
Geçmezdi kedersiz gecesi günü
Okurken açardı lalesi gülü
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Necip Müslim çalar cümbüşü sazı
Okuyor İbrahim gel dinle hacı
Gel sen de mihman ol Mehmet Çadırcı
Urfa'da yapılır sıra gecesi.

Sırada
Çiğköfte var sırada
Ye üstüne tatlıyı
Acı kahve sırada.

Bu gece sıra kimde
Allah bilir hekimde
Eylül de böyle geçti
Belki yapar hekimde. * (Akbrıyk, 2006, 134,248)

Urfa Sıra Gecelerinde Söylenen Yöresel Türkülerinden:

Ayağına giymiş kara yemeni
Sallanma sevdiğim öldürdün beni
Dünya düşman olsa severim seni
Mavzer kurşuniyle vursalar beni

Sen bir yana ben bir yana yan yana
Kaşlar kara gözler benzer ceyslana

Dere kenarında bir ev yapmışam
Kerpicim tükendi naçar kalmışam
Bir yâr için çok cefalar çekmişem
Sen bir yana ben bir yana yan yana

Sen bir yana ben bir yana yan yana
Kaşlar kara gözler benzer ceyslana.

*

Ağlama yâr ağlama anam
Mavi yazma bağlama
Mavi yazma tez solar anam
Ciğerini dağlama

Bugün ayın üçüdür güzel
Girme bostan içidir
Dudakları bal şeker güzel
Dilin badem içidir.

Öyledir yâr öyledir güzel
Aşkın beni söyletir
Almış Yâri yanına güzel
Şarkı beste söyletir.

*

Tamburam rebap oldu
Ciğerim kebab oldu
İstedim vermediler
Bir zalim sebep oldu
Aman aman aman aman
Ben sana hayran

Ördek suya dal da gel
Yârdan haber al da gel
Eğer yârim gelmezse
Yalvar yakar al da gel
Aman aman aman aman
Ben sana kurban

Ördek göllerde olur
Şahin kollarda olur
Yâri gurbete giden
Gözü yllarda olur

Aman aman aman aman

Ben sana hayran.

Çankırı Yâran meclislerinde söylenen oyun türkülerinden:

Çarşılardan üç mum aldım yakmaya

Edalı suna boylum yakmaya, sevdalı suna boylum yakmaya

Yakıp yakıp yeryüzüne bakmaya

Edalı suna boylum yatmaya, sevdalı suna boylum yatmaya

Ne istersin bir gecelik yatmaya

Edalı suna boylum yatmaya, sevdalı suna boylum yatmaya

Altın ister ak gerdana takmaya

Edalı suna boylum takmaya, sevdalı suna boylum takmaya

Bugün binlik mahkemeye kaydoldu

Edalı suna boylum kaydoldu, sevdalı suna boylum kaydoldu

Bu şişeler bugün değil dün oldu

Edalı suna boylum dün oldu, sevdalı suna boylum dün oldu

Çarşılardan çarşaf aldım başıma

Edalı suna boylum başıma, sevdalı suna boylum başıma

Bana verdin verme eller başına

Edalı suna boylum başına, sevdalı suna boylum başına.

*

Ark altında bendim var, leylide leyli yâr leyli

Al yeşil tülbendim var, çek gerdanı çek

O yâr benim olursa, leyli de leyli yâr leyli

Koç kurban adağım var, bük göbeği de bük

Ark altında aşlama, leyli de leyli yâr leyli

Aşlamayı taşlama, çek gerdanı çek

El uçkura varınca, leyli de leyli yâr leyli

Ağlamaya başlama, bük göbeği de bük

Kayalar oylum oylum, leyli de leyli yâr leyli

Geliyor selvi boylum, çek gerdanı çek

Selvi boylum gelince, leyli de leyli yâr leyli

Şad olur benim gönlüm, bük göbeği de bük

Kayalar yarılmasın, leyli de leyli yâr leyli

Yâr bana darılmasın, çek gerdanı çek

Darılırsa darılsın. Leyli de leyli yâr leyli

Yadlara sarılmasın, bük göbeği de bük
Çankırı dedikler, leyli de leyli yâr leyli
Şekerdir yedikleri, çek gerdanı çek
Hiç aklımdan çıkmıyor, leyli de leyli yâr leyli
O yârin dedikleri bük göbeği de bük
Çankırı da bir kuş var, leyli de leyli yâr leyli
Kanağında gümüş var, çek gerdanı çek
Gitti yârim gelmedi, leyli de leyli yâr leyli
Elbet bunda bir iş var, bük göbeği de bük.

KAYNAKLAR

- Açanal, Hasan (1977), Urfa Tarihi, Şurkav Yayınları, Urfa.
Akbiyık, Abuzer (2006). Şanlıurfa Sıra Gecesi, Şanlıurfa.
Aslan, Ensar (2003). Halkbilimi Araştırmaları, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır.
Aslan, Ensar (2008). Türk Halk Edebiyatı, Maya Akademi Yayınları Ankara.
Cenikoğlu, Tarıman (2002). Akşehir Folklorundan Bir Demet, Ankara.
Cenikoğlu, Tarıman (1998). Akşehir'de Sıra Yârenleri, İstanbul.
İbn-i Batuta Seyahatnamesi. Çeviren; Mehmet Şerif Çavdaroğlu, (1917-1919) İki cilt. İstanbul.
Çağatay, Neşet (1993). Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri, I.
Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.